

ברית עבדיה

Obadyah Alliance

Dayan Jacob de Oliveira * Dayan Eliezer Tabor * Dayan Yehonatan Elazar-DeMota
Rabbi Hananiah Cohen * Rabbi Haim Ovadia

בי"ד מומחה לעניני יהדות דקהילות ספרד

All communications to the President of Obadyah Alliance and Secretary of the Bet Din:

Dr. Dayan Yehonatan Elazar-DeMota

4617 NW 156 ST

MIAMI, FL 33054

E-mail: betdin@obadyah.com

ב"ה, י"ב שבט תשפ"ב.

הנדון: שובם לאחינו עדת "בני האיגבו" מניגריה

שאלה:

קיימת טענה שהאיגבו מניגריה הם צאצאי בני ישראל. ישנם מיליוני תושבים באיבלנד ומחוצה לה המשתייכים למסורת האיגבו. הרבה נכתב על מסורות האיגבו, שמעיד על הטענה, לרבות יצירות היסטוריות ואנתרופולוגיות, המפרטות תיאוריות, מנהגים, סוציולוגיה, פילוסופיה והיסטוריה. למרות הוכחות חזקות לקשר שלהם לבני ישראל, עקב התנצרות כפויה, יש היום מעט רשויות רבניות שמחליטות שהאיגבו חייבים להתגיר או לעבור הליכים קפדניים, כדי להסיר כל ספק ולשלם לחיק עם ישראל. מהי ההלכה לגבי הזהות הדתית של האיגבו והאם הם כשרים לבא בקהל ולהנשא עם כל ישראל?

תשובה:

טרם אענה מענה עיקר השאלה. בני שבט האיגבו (מבוטא גם איבו, אבו, איבואנס או היבו) הם קבוצה אתנית שמקורה בדרום-מזרח ניגריה. הם דוברי שפת האיגבו אשר כוללת מספר שפות ודיאלקטים; כיום דוברים מרבית בני האיגבו אנגלית בנוסף לשפתם המקורית בעקבות השליטה הבריטית באזור בתקופה הקולוניאליסטית. האיגבו הם אחת הקבוצות האתניות הגדולות ביותר ורבות ההשפעה בניגריה.

קודם כל, נוכחותם של בני ישראל לאורך נהר הניגר הייתה ידועה על ידי הרשויות היהודיות בבריטניה, הולנד, ליטא וסוריאם.¹ מכתבי רבנים שהופנו לאיגבו על ידי הרבנים הראשיים: ד"ר סולומון הרשל ליון, דוד מלדולה והגאון מווילנה [אליהו זלמן], תומכים ברעיון שהיה מגע בין קהילות יהודי אירופה ובין ישראל באיבלנד. כל התכתובת מרשויות הרבנות הנ"ל פונה לאיגבו כאחים מבני ישראל. כתוב בתורה על-פי שני עדים או על-פי שלשה-עדים יקום דבר.² לפיכך, שלושת העדים הללו קובעים חזקה. כתב הרמב"ם עדים

¹ Mark, Peter & José da Silva Horta. The Forgotten Diaspora: Jewish Communities in West Africa and the Making of the Atlantic World, 2014.

² דברים י"ט:יא

החתומין על השטר--הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ואין יכולין לחזור בהן.³ לכן, אנו יכולים להסתמך על העדויות שלהם בנוגע לאיגבו.

בעוונות אבותינו, נחלק אומתנו לשתי ממלכות לפני חורבן בית ראשון בירושלים. בתקופת הנביא ירמיהו, ע"ה, אע"פ שהרוב המכריע של בני ישראל נסעו לבבל, חלק מבני ישראל עברו למצרים, והקימו את קהילת יהודית אלפנטינה[Elephantine]. מחקרים גנטיים של כרומוזום ה-Y של הגברים איגבו מוכיחים שמקורם באגן הלבנט, יש להם במשותף גנטיים עם יהודים ספרדיים ואשכנזים כאחד. אמנם יש עדיין מחקר גנטי אקדמי ממצה על האיגבו, אבל הנתונים של רוב אלה שדיווחו על ה-DNA האוטוזומלי וה-Y-כרומוזום שלהם, תומכים בכך שאבותיהם היגרו מאגן הלבנט למזרח אפריקה, ולאחר מכן התיישבו במערב אפריקה.⁴ יתר על כן, האיגבו מאורגנים לפי בתי אב, לפי הם הזקנים מוסרים בעל פה מדור לדור אילן יוחסין, עד יעקב אבינו ע"ה. ואכן, רבים מבין האיגבו צאצאים מכוהנים ולוויים. עובדות אלו מעידות על מוצאם הישראלי של האיגבו.

שנית, האיגבו מכנים את המסורת שלהם אומננה[Omenana]. אומננה פירושה "מה שאתה עושה בארץ". היא כוללת את כל המסורות, הפילוסופיה והטקסים שלהם, המחברים אותם לאיבולנד. היסטוריון האיגבו, רמי אילונה, האנתרופולוג דניאל ליס וג'ורג' תומס באסדן כתבו רבות על המנהגים והאמונות של האיגבו, המעידים על מוצאם מבני ישראל.⁵ כמה מהמנהגים החשובים שהאיגבים מקיימים הם: חג הפסח, יום כיפור, סוכות, שחיטה, בדיקת טרפות ויבום.

בפרק הכל שוחטין א"ר נחמן "אמר רב ראה אחד ששחט אם ראהו מתחלה ועד סוף מותר לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול משחיטתו היכי דמי אי דידע דגמיר למה לי ראה ואי דידע דלא גמיר פשיטא ואלא דלא ידע אי גמיר אי לא גמיר לימא רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן מי לא תניא הרי שמצא תרנגולת שחטה בשוק או שאמר לשלוחו צא שחוט והלך ומצא שחוט חזקתו שחוט אלמא אמרינן רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן הכא נמי לימא רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן.⁶ ההלכה לא כר' נחמן. אבל, אנו למדים שבכל מקום שניתן לברר את העובדות, עלינו לעשות זאת, ובכל מקום שלא ניתן, אנו נוטים לרוב. לפיכך, הבשר שנשחט נחשב כשר שכן רוב האנשים עם אותו מודוס אופרנדי יש להם חזקת כשרות. לכן, אנו יכולים להניח שהאיגבו הנוהגים את אומננה, הם מבני ישראל.

כתוב בפרק גיד הנשה, תא שמע תשע חנויות כולן מוכרות בשר שחטה ואחת מוכרת בשר נבלה ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח ספקו אסור ובנמצא הלך אחר הרוב. לפיכך, אם גוי מוכר בשר לישראל, הדין הוא שישראל יכול לאכול אותו, מכיון שאנו מניחים שהבשר פרש מהרוב, מחמת כל דפריש מרובא פריש.⁷ לסיכום, האיגבו הם בני ישראל לכל דבר.

במאה התשע-עשרה סבלה קהילת האיגבו מהתבוללות כפויה בנצרות. מיסיונרים החלו להגיע לאיגבולנד בשנת 1857. כאשר הקולוניאליזם הבריטי הורחב לשם, החלה הנצרות לרשת החיזה בעם האיגבו. רבים מהאיגבו הוטבלו, קיבלו על עצמם שמות ומנהגים נוצריים. למרות הזוועה הזו, האיגבו לא שכחו מי הם, במיוחד בגלל שהם המשיכו להתחתן רק בינם לבין עצמם. גורם תורם נוסף לנישואיהם האנדוגמיים היתה אפליה מקבוצות אתניות אחרות באזור. למרות התנצרות בכפייה, היו מי שלאורך כל תקופת הפעילות המיסיונרית התנגדו לאימוץ הנצרות. הם המשיכו להתפלל בבתי כנסת המוקדשים לעבודת ה'.

³ הלכות עדות פרק ג.

⁴ Ilona, Remy. Hebrew Igbo Republic, 2019, 92.

⁵ Ilona, Remy. Igbo Religion & Culture, 2020; Ilona, Remy. The Igbos and Israel, 2016; Lis, Daniel. Jewish Identity Among the Igbo of Nigeria, 2014; Basden, George T. Among the Ibos of Nigeria, 1921.

⁶ חולין י"ב ע"א.

⁷ חולין צ"ה ע"א.

עליהם אין ספק. הם הדוגמה הטובה ביותר של בני ישראל לאורך ההיסטוריה שהתריסו בכל לחץ לקיים את הברית. בסך הכל, האיגבו שמרו על המסורת שלהם, גם בתוך סערה פוליטית ותרבותית.

וגם בפרק שבועת הדינין, והאמר רב הונא שכיב מרע שהקדיש כל נכסיו ואמר מנה לפלוני בידי נאמן חזקה אין אדם עושה קנוניא על הקדש אמרי ה"מ שכיב מרע דאין אדם חוטא ולא לו אבל גבי בריא ודאי חיישינן⁸. ההלכה כרב הונא. כתב הרמב"ם, במה דברים אמורים, בבריא. אבל חולה שהקדיש כל נכסיו, ואמר בשעה שהקדיש מנה לפלוני בידי, נאמן: שאין אדם עושה עורמה על ההקדש בשעת מיתתו, וחוטא לאחרים, שהרי הוא הולך למות. לפיכך אם אמר תנו אותה לו, נוטל בלא שבועה.⁹ בהתחשב במיליונים שמתו במלחמת ביאפרה[Biafra] וממשיכים להיות נרדפים עד היום, בגלל המסורת ותרבות שלהם, אפשר להחיל את אותו דין. לסיכום, אין חשש שאיגבו משקרים לגבי מוצאם מבני ישראל.

אבל מה עם אלה שנאלצו לאמץ דרכים נוצריות? כיום, מאות אלפי מהאיגבו באיגבולנד ומחוצה לה חוזרים לאומננה. חלקם יצרו קשרים עם קהילות יהודיות ברחבי העולם. מגעים בין האיגבו לקהילות יהודיות העלו שאלות האם הם כשרים לבא בקהל ולהנשא עם היהודים. כפי שנאמר קודם, אין ספק שהאיגבו הם אחינו, בני ישראל. השאלה העומדת על הפרק היא אם אימוץ הנצרות על ידי מי שנכפה משפיע על מעמדם כבני ישראל. הניתוח כאן יוכיח ששאלות הנוגעות למעמדם המפוקפק של בני ישראל הנכפים לנצרות, עולות רק אצל רבנים בני מאשכנז שחיו במהלך מסעי הצלב השניים. מצד שני, יהודים ספרדים שסבלו מהמרות כפויות לאסלאם ולנצרות להתקבל כאחד כיהודים. ניתוח זה יוכיח כי על פי ההלכה, האיגבו הם כאנוסים ויש להתייחס אליהם כתינוק שנשבה לבין הגויים וגידלוהו הגויים על דתם. כתב הרמב"ם, ואף על פי ששמע אחר כך שהיה יהודי, וראה היהודיים ודתם, הרי הוא כאנוס, שהרי גידלוהו על טעותם. כך אלו האוחזים בדרכי אבותיהם שתעו. לפיכך ראוי להחזירן בתשובה, ולמשוך אותם בדרכי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה; ולא ימהר אדם להורגן.¹⁰

במהלך המאות ה-13 וה-14, לאחר מסעי הצלב השניים, נקטו רבנים מאשכנז עמדה חמורה יותר בנוגע לאנוסים. הם העדיפו את המוות על קידוש השם במקום להתנצר. באמצע המאה השלוש עשרה פסק המהר"ם שבמקרה חליצה, האחים שהם משומדים אינם יכולים לקיים את המצוה הזו.¹¹ אותו חכם אינו מקבל את עדותם של מומרים, גם אם הם כנים בסתר לאמונת אבותיהם. פסק ר' יוסף בן משה [בבואריה המאה ה-15] שמי שדוחה את העקרונות המהותיים [של האמונה היהודית] חייב לגלח את שעריו ולטבול לפני שניים או שלושה אנשים. ר' ישראל איסרלין פסק שמי שחוזרים לאמונת אבותיהם אינם מונים [בקהילה] בדברים שבקדושה [מניין, עדות וכו'] עד שיגלחו ויעשה טבילה. לאחר מכן הוא אומר, "אף על פי שאין צורך בכך, הרי זה כבר מנהג אבותינו, ולכן הוא הדין."¹² לפיכך, מתייחסים ליהודים אנוסים ומומרים כמי שהם נפרדים מעם ישראל.

כיצד התייחסו הרבנים מספרד לסוגיית האנוסים וכיצד הם עלולים להתייחס לאיגבו במהלך מפגשיהם בזמן האימפריה הסונוגהאי? פסק הרדב"ז שאין צורך בטבילה להחזרת אנוסים, שכן אבותיהם כבר קיבלו את עול התורה ועשו טבילה בסיני.¹³ וגם פסק מרן ש"ע, האנוסים שנשארו בארצותם, אם הם מתנהגים בכשרות בינם לבין עצמם ואין בידם להמלט למקום שיוכלו לעבוד את ה', סומכין על שחיטתן ואין אוסרין

⁸ שבועות מ"ב ע"ב.

⁹ הלכות ערכים וחרמים פרק ז"י"ט.

¹⁰ הלכות ממרים פרק ג:ג.

¹¹ Meir de Rotenburg, Responsa, Berlin, 1891-1892, s.v. 130, p. 280; ibid, Responsa, 1895, s.v. 491, 564; ibid, Responsa, 1895, s.v. 1022; Hayyim Or Zarua, Responsa, Leipzig, 1860, s.v. 114.

¹² תרומת הדשן סימן פ"ו.

¹³ שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תטו.

יין במגען.¹⁴ ועוד כתב המהריט"ץ, אין לחוש שמא אביו של האנוס הערל נשא גויה וילדה לו בן זה, והרי הוא הולך אחרי אמו והוי כגוי וצריך מילה וטבילה. הא ליכא למימר, משום חזקת האנוסים שאין נושאים גויות בפרט הפורטוגזים הם נזהרים מלקחת גויות והגוים נזהרים מלהתחתן בהם ולכן אין לחוש לזה. זה חל באותה מידה על האיגבו, שכן ידוע ונרחב שהם מתחתנים בינם לבין עצמם.¹⁵ בסוף הדבר כתב החיד"א, בני האנוסים מברכין שהחיינו אם יכולים לכוין דעתם, והגר מברך בשעת טבילה.¹⁶

אמנם, ברור הוא ההבדל ההלכתי בין בני ישראל השבים לבין הגרים. את כל התשובות הללו, שנכתבו בתקופת האינקוויזיציה, ניתן היה לחול בלי ספק על האיגבו, בשל הדמיון החברתי-פוליטי בין שני ההקשרים. באופן כללי, הרבנים מספרד התייחסו לאנוסים כישראלים לגיטימיים, שאינם צריכים לטבול עם שובם לנוהג בגלוי את היהודתם. אכן, יש להתייחס לאיגבו באותו אופן.

לגבי שאלת הנישואין עם האיגבו, כתב החתם סופר, פסק להדי' הרמב"ם פ"ט מא"ב ה' י"ז ו"ח ושם מבואר דק"ל כן אפי' בספק חללי ויע"ש בה"ה אלא דק"ל לרמב"ם דזה דוקא במשפחת שמומזקת אצלנו לכשלים בישראל או לכהנים. ומסתמא כך היתה מוחזקת אצל אבותינו ואבותם עד לעולם. לא ניחש שמא בנתיים נחללה א' מהאמהות. וכמ"ש חשש זה במג"א ס"י תנ"ד והוא תימה דמה"ת נחוש לזה. וזה דעת רש"י בכתוב' כ"ד ע"ב ד"ה בקשו כתבם המתייחסם, מפני שנתערבו כהני גולה בגויי הארץ משמע הא לא"ה לא עלה על דעת עזרא לייחסם כ' מה"ה ניחוש לזה אם לא יצא עליהם שום ערעור והלא גדולה מזו כ' ב"י בא"ע ס"י ג' בשם תשו' הרשב"ש שאפי' הכהנים האנוסי' אם חזרו הרי הם בכשרותם דרובם נזהרי' מהתערב בגויי האלף וכל לפריש מרובא פריש. וא"כ תמ" טובא ווה"ח ניחוש לכל הנ"ל ולפסול ייחוס כהנינו כולם. אבל הדבר ברור לפע"ד, דודאי מחורבן בית שני ואילך אין כאן שום חשש שלא נתערב בהם שום דבר, ולא גרעי מהאנוסים, ואם ה' ח"ו שגוי מאנס לבת ישראל, מסתמא לא ה' נישאת לכהן ואוקמי' בחזקת צדקת וכשרות דלא תעביד איסורא, וכמו שכתב פני יהושע בקידושין בעובדא דינאי ובכתובות כ"ו ע"ב, אלא שעכ"פ אותן בני ברזילי אשר לא מצאו כתבם המתייחסים ורחקום עזרא, והניחם בחזקתם לענין קדשי הגבול, הם הם שנתערבו בכהנים מיוחסים של עכשיו וכל משפחה ומשפחה יש להסתפק שמא היא היא מאותה המשפחה, או שמא נתערב בה מאותה המשפחה, כיון שהי' מוחזקים לכהנים בגולה לא הוזהרה מלהתחתן עמהם, ומשום כך כתב הרמב"ם שהם רק כהני חזקה כמו בני ברזילי בעצמם.¹⁷ והאמנם האיגבו לא מתחתנים עם נכרים. אם גבר לוקח אישה, היא חייבת להיות איגבו טבעי, או שאימצה את האומננה בדרך של שבועה. כמו כן, האיגבו נרדפים על ידי שכניהם פולני[Fulani] ויורובה[Yoruba], מה שמפריד ביניהם עוד יותר. לכן אין חשש שהתערבבו עם הגוים.

מכל הלין טעמי, יש להתייחס האיגבו כישראלים, ובאופן כללי, וגם את כשרות הלויים והכהנים ביניהם. כשחזרים לאומננה, יש למול אותם [אם לא עשו זאת כבר], לברך שהחיינו, ולהשתתף בטקס אגוז הקולה עם אחיהם, כמקובל בקרב האיגבו. אם איגבו שגדל בנצרות ירצה לטבול [כדי להסיר את מי הנצרות], הוא או היא יכולים לעשות זאת לפני שניים, ולא שלושה, שמא זה יהיה דומה לגיור. אז יתקיים דבר יחזקאל הנביא, ע"ה, בריח ניחח ארצה אתכם בהוציא אתכם מן-העמים וקבצתי אתכם מן-הארצות אשר נפצתם בהם ונקדשתי בכם לעיני הגוים. אכ"ר.

הרב יהונתן אלעזר-די מוטה

מזכיר בית הדין

¹⁴ שו"ע יורה דעה קיט סעיף יב.

¹⁵ שו"ת מהריט"ץ ס"י קז.

¹⁶ חיד"א ברכי יוסף רס"ו ס' טו.

¹⁷ שו"ת חתם סופר קובץ תשובות סימן ס.